

Arapça Şiir Yazan Osmanlı Şairleri: Osmanlı Müellifleri Adlı Eserin “Şuarâ Faslı” Özelinde Bir Araştırma

Ottoman Poets Who Wrote Poems in Arabic: A Research Specific to the “Poets Section” of the Book Titled Osmanlı Müellifleri

<https://doi.org/10.71083/rusuhder.1563652>

Yusuf Bağdat

Arş. Gör, Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı
Res. Asst., Marmara University, Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric
İstanbul, Turkey

yusuf.bagdat@marmara.edu.tr

<https://orcid.org/0009-0001-6630-6171>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi/Received: 8.10.2024

Kabul Tarihi/Accepted: 15.12.2024

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2024

Cilt/Volume: 4

Sayı/Issue: 2

Sayfa/Pages: 209-232

Atıf/Cite as: Bağdat, Yusuf. “Arapça Şiir Yazan Osmanlı Şairleri: Osmanlı Müellifleri Adlı Eserin “Şuarâ Faslı” Özelinde Bir Araştırma [Ottoman Poets Who Wrote Poems in Arabic: A Research Specific to the “Poets Section” of the Book Titled Osmanlı Müellifleri]”. *Rusuh Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi - Rusuh Uşak University the Journal of Faculty of Islamic Sciences* 4/2 (Aralık 2024):209-232

İntihal/Statement of Publication Ethics: Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, Turnitin kullanılarak benzerlik raporu alınmış ve araştırma/yayın etiğine uygunluğu onaylanmıştır. /This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using Turnitin, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright: 2024 by Uşak University, Faculty of Islamic Sciences, Uşak, Turkey

ARAPÇA ŞİİR YAZAN OSMANLI ŞAİRLERİ: OSMANLI MÜELLİFLERİ ADLI ESERİN “ŞUARÂ FASLI” ÖZELİNDE BİR ARAŞTIRMA

Öz

Bu araştırma, Osmanlı’da kesinlikle bir ilim dili olan Arapçanın, Osmanlı edebiyatı ve şiirindeki yerini sorgulamaktadır. Bu amaçla makalede Arapça şiir yazan Osmanlı şairleri, Bursalı Mehmed Tahir’in (ö. 1925) Osmanlı Müellifleri adlı eseri özelinde incelenmiş ve günümüze ulaşan Arapça şiirlerinden örnekler sunulmuştur. Osmanlı Müellifleri adlı eserin seçilmesinde etkili olan nedenler arasında, eserin Osmanlı Devleti’nin son yıllarına ait olması ve biyografisine yer verilen şahsiyetlerin uzmanlık alanlarına göre tasnif edilmesi (âlim, şair vb.) sayılabilir. Osmanlı edebiyatında Arapça şiir olgusu ile ilgili yeterince akademik çalışma bulunmaması, bu araştırmanın temel motivasyonunu oluşturmaktadır. Araştırmanın sonucunda, Osmanlı Müellifleri adlı eserin şuarâ faslında tanıtılan 14 şairin Arapça şiir yazdığı, bunlardan 9’unun şiirlerinin günümüze ulaştığı tespit edilmiştir. Şuarâ faslında yalnızca şair kimliği baskın olan şahsiyetlerin tanıtıldığı ve Arapça şiirler yazdığı halde bu faslında yer verilmeyen daha pek çok kişi olduğu da hesaba katıldığında, Arapçanın Osmanlı’da bir ilim dili olmasının yanı sıra, aynı zamanda bir şiir ve edebiyat dili olduğunu söylemeye olanak tanıyan verilerin mevcut olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca Osmanlı edebiyatında Arapça şiir olgusunun, farklı bağlam ve düzeylerde akademik araştırmalara uygun olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagatı, Osmanlı Şairleri, Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*

OTTOMAN POETS WHO WROTE POEMS IN ARABIC: A RESEARCH SPECIFIC TO THE “POETS SECTION” OF THE BOOK TITLED *OSMANLI MÜELLİFLERİ*

Abstract

This research questions the place of Arabic, which was undoubtedly a language of science in the Ottoman Empire, in Ottoman literature and poetry. For this purpose, Ottoman poets who wrote Arabic poetry were examined in the context of Bursalı Mehmed Tahir's (d. 1925) book titled *Osmanlı Müellifleri* as an example, and examples of their poems in Arabic that have survived to the present day, if any, were also presented. As a result of this research, it was determined that 14 poets introduced in the Shuara chapter of the work called *Osmanlı Müellifleri* wrote Arabic poetry, and that the poems of 9 of them have survived to the present day. Considering that only those whose identity as poets is dominant are introduced in the Shuara chapter, this data allows us to say that Arabic was not only the language of science in the Ottoman Empire but also a language of poetry and literature. In addition, it was seen that the phenomenon of Arabic as a poetic language in Ottoman literature is suitable for academic research in various contexts and levels.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Ottoman Poets, Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*

Giriş

Bursalı Mehmed Tahir Efendi (ö. 1925), *Osmanlı Müellifleri* adlı üç cilt ve yedi fasıldan oluşan eserinin ikinci cildini, “Şu’arâ faslı” başlığıyla, Osmanlı Devleti’nde yaşamış edip ve şairlerin tanıtımına ayırmıştır. Bu çalışmada, adı geçen eserin Şuarâ faslında geçen, Arapça şiir yazar Osmanlı şairlerini ele aldık. Farklı kaynaklardan da yararlanarak bu şairleri tanıtmaya, ulaşabildiğimiz kadarıyla Arapça şiir örneklerini göstermeye çalıştık. Arapça şiir yazar Osmanlı şairlerini incelerken *Osmanlı Müellifleri* adlı eseri örneklem olarak seçmemizde bu eserin Osmanlı Devleti’nin son yıllarında telif edildiği için kapsam olarak araştırmamıza uygun bir kapsam sunması, biyografilerine yer verdiği şahsiyetleri uzmanlık alanlarına göre sınıflandırması gibi sebepler etkili olmuştur.

Arapça eser veren Türk edebiyatçıları ele alan kapsamlı bir çalışmanın bulunmaması bizi böyle bir makale yazmaya sevk etti. Yaptığımız incelemede, Beşir Amir’in “*Kânûnî Sultan Süleyman Devrinde Arapça Şiir Yazar Türk Şairleri*” başlıklı doktora tezi haricinde bu konuya ele alan bir çalışmaya rastlamadık. Bursalı Mehmed Tahir’in *Osmanlı Müellifleri* adlı eseri ile sınırlı kalmakla birlikte Araştırmamız, Arapça eser veren Osmanlı edebiyatçıları kapsamlı olarak ele alması, bu hususta yeni ve daha kapsamlı çalışmalar yapılmasının önünü açması bakımından önem arz etmektedir. Yine yaptığımız incelemelerde Bursalı Mehmed Tahir’in *Osmanlı Müellifleri eseri*, özellikle de bu eserin “Şu’arâ Faslı” üzerine çok az çalışma yapıldığını tespit ettik. Makalemizin, müellifin bu kıymetli eserinin daha çok tanınmasına da katkı sağlamasını umuyoruz.

Makalemizi giriş, iki bölüm ve bir de sonuç şeklinde tasarladık. Birinci bölümde müellifin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verdik. İkinci bölümü ise Arapça eser veren Türk edip ve şairleri tanıtmaya ayırdık. *Osmanlı Müellifleri* kitabını taradığımızda, müellifin Arapça ile alakaları bakımından üç grup edip ve şairden bahsettiğini gördük:

- a- Arapça şiir yazarlar
- b- Arapça şiir yazmaya muktedir olanlar
- c- Arap edebiyatına vakıf olanlar.

Bu üç grup müelliften yalnızca sadece birinci grupta yer alanları, tâlî kaynaklardan da yararlanarak tanıtıp günümüze ulaşan Arapça şiirlerinden örnekler verdik. Makalenin ikinci bölümünün sonunda bu şairlerin isimlerini kronolojik sırayla (vefat tarihi, hangi yüzyılda yaşadığı, şiirlerinin matbu olup olmadığı bilgisi ile) tablolar halinde sunduk. İkinci ve üçüncü grupta yer alan şairlere ise araştırmamızda yer vermedik. Sonuç bölümünde araştırmamız sonucu oluşan görüşlerimizi kısaca sunarak konu ile ilgili önerilerimize yer verdik.

Konuyla alakalı literatürü taradığımızda doğrudan bu konuyu ele alan herhangi bir çalışmaya rastlamadık. 1984 yılında yapılmış bir doktora çalışmasında, Kanûnî döneminde Arapça şiir yazar Türk şairler ele alınmıştır. Bizim araştırmamız ise herhangi bir padişah dönemiyle sınırlı olmayıp bir bütün olarak Osmanlı dönemi müelliflerini kapsaması bakımından söz konusu çalışmadan ayrılmaktadır. Mehmed Tahir’in *Osmanlı Müellifleri* adlı eseri üzerine yapılmış çalışmaları taradığımızda, bu eserde tanıtılan Sivaslı müellifleri, Amasyalı mutasavvıfları, akaid ve kelama dair eserleri vs. ele alan makaleler bulsak da edipleri ve şairleri inceleyen bir çalışmaya rastlamadık.

Arapça şiir yazar Osmanlı şairlerinin, *Osmanlı Müellifleri* adlı eserin Şuarâ Faslı özelinde incelendiği bu makalede, ilgili fasılda tanıtılan 14 Osmanlı şairinin Arapça şiir yazdığı tespit edilmiş, bunlardan 5 tanesinin Arapça şiirlerinin günümüze ulaşmadığı/bulunamadığı, şiirleri

günümüze ulaşan diğer 9 şairden 3 tanesinin şiirlerinin yazma eser halinde, 6 tanesinin şiirlerinin matbu olduğu görülmüştür. Bu veriler, ikinci bölümün sonunda tablo halinde sunulmuştur. Arapça şiirler yazdığı halde kitabın bu bölümünde tanıtılmayan diğer edip ve alimlerin mevcut olduğu da düşünüldüğünde, Arapçanın Osmanlı’da bir ilim dili olmasının yanı sıra şiir ve edebiyat dili olduğu sonucuna varmak için yeterli malzemenin mevcut olduğu tespit edilmiştir. Arapça şiir yazan Osmanlı şairleri ve onların Arapça şiirlerinin edebî özellikleri ve değeri üzerine halihazırda yeterli çalışma yapılmadığından, konunun daha kapsamlı akademik çalışmalara uygun olduğu da araştırmamız sonucunda ulaştığımız bir diğer tespittir.

1. Bursalı Mehmed Tahir: Hayatı ve Osmanlı Müellifleri Adlı Eseri

1.1. Hayatı

Aslen Üsküdar’dan olan bir ailenin çocuğu olarak 22 Kasım 1861 yılında Bursa’da doğdu. Babası, Bursa belediye kâtabi Rifat Bey, dedesi Abdülmecid’in Hassa Alayı kumandanlarından Üsküdarlı Seyyid Mehmed Tâhir Paşa’dır.¹

Okuduğu okullar sırasıyla şunlardır:

- a- Mülkiye Rüşdiyesi,
- b- Bursa Askerî İdâdîsi,
- c- Harbiye’dir.

Harbiye’den piyade teğmeni olarak mezun olup çeşitli okullarda coğrafya, tarih, hitabet dersi hocası olarak görev yapmış, farklı zaman ve vazifelerle yaklaşık 20 yılını Manastır’da geçirmiştir. Çeşitli vesilelerle bulunduğu Manastır, İzmir ve İstanbul gibi şehirlerde birçok kütüphaneyi gezerek biyografi ve bibliyografik çalışmalar için veri toplama fırsatı bulmuştur.²

Daha genç yaşlarda kitaplara ve biyografi yazımına ilgi duyduğu ifade edilmektedir. Gezdiği zengin kütüphaneler, incelediği çok sayıda eser sayesinde, gerek gazete ve dergilerde makale şeklinde gerekse kitap şeklinde olsun, tek tek ve toplu olarak -“Osmanlı Müellifleri”nin altyapısını oluşturan- pek çok biyografik eser kaleme almıştır.

Başta biyografi eserleri olmak üzere geride bıraktığı çok sayıda eserle, 64 yaşında iken İstanbul’da vefat etmiş ve Üsküdar’da Aziz Mahmud Hüdâyî Dergâhı hazîresine defnedilmiştir.³

1.2. Osmanlı Müellifleri Adlı Eseri

Bu eser, devletin altı asırlık tarihi boyunca yaşamış ve ilmî ve edebî eserler telif etmiş önemli Osmanlı alim ve yazarlarını tanıtır eserlerine işaret etmektedir. Osmanlı Devleti’nin son yıllarında telif edilmiş olması, kapsamının geniş olmasını sağlamış ve bu esere, Osmanlı dönemine dair yapılacak biyografi çalışmaları için önemli bir kaynak olma vasfı kazandırmıştır. Bursalı Mehmed Tahir’in, sadece mevcut biyografi ve bibliyografi kaynaklarında yer alan bilgileri yeniden derlemekle yetinmeyip uzun yıllar süren çalışmaları sonucunda edindiği bibliyografi müktesebatını da esere yansıtması, bu eserin diğer önemli özelliğidir.

¹ Ömer Faruk Akün, "Bursalı Mehmed Tâhir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/452.

² Akün, "Bursalı Mehmed Tâhir", 6/460.

³ Akün, "Bursalı Mehmed Tâhir", 4/455.

Üç cilt olarak hazırlanan bu eserde yazarlar öncelikle temayüz ettikleri branşlara göre yedi ayrı fasılda kategorize edilmiştir. Bu fasıllar:

- a- Meşayih (Şeyhler) Faslı: Tasavvuf erbabına hasredilen bu fasılda 288 yazar tanıtılmaktadır.
- b- Ulemâ Faslı: Bu fasılda çeşitli ilmî branşlarda eser telif eden 465 âlimin hal tercümesi (biyografisi) ve eserlerine yer verilmektedir.
- c- Şuarâ (Şairler) Faslı: 510 şair ve edibin tanıtıldığı fasıldır.
- d- Müverrihûn (Tarihçiler) Faslı: Tarih sahasında çalışan 237 yazar tanıtılmaktadır.
- e- Etıbbâ (Tabipler) Faslı: 84 tabip tanıtılmıştır.
- f- Riyaziyyûn (Matematikçiler) Faslı: 107 matematikçi tanıtılmıştır.
- g- Coğrafiyyûn (Coğrafyacılar) Faslı: Osmanlı’da telif ya da tercüme yoluyla üretilmiş 171 coğrafya eserinin ve yazarlarının listesini içermektedir.

Müstakil başlık altında tanıtılan müellifler haricinde, madde içlerinde çeşitli vesilelerle, tanıtılan yazar ile alakalı olan başka müelliflerin adları da yer yer geçmektedir. Bu şekilde yaklaşık 480 müellif olduğu kaydedilir. Üç ciltlik eserde adı geçen toplam kitap sayısının ise 9000’i aştığı ifade edilmiştir.⁴

Bursalı Mehmed Tahir, yazarları fasıllara bölerken, özellikle yazarların temayüz ettikleri branşları esas almıştır. Eğer bir yazar birden çok kimliğe sahip, çok yönlü biriyse, baskın yönünü esas alarak uygun bir fasılın altında tanıtmıştır. Örneğin, üç lisanda (Türkçe, Arapça, Farsça) şiirler yazan Ebussuud Efendi’yi, muhtemelen âlimlik yönü daha baskın olduğundan Ulemâ Faslı’nda tanıtmıştır.⁵ Böyle olmakla beraber birden fazla yerde tekrar tanıtılan yazarlar olduğu da görülür.

Müellif kitabının “mukaddimesindeki “Başlıca me’hazlar” başlığı altında, kitabını hazırlarken yararlandığı temel kaynakları sıralamıştır. Bunların arasında Taşköprîzade’nin *eş-Şekâiku’n-nu’mâniyye* adlı eserinin tercümesi ve bazı zeyilleri; Kâtib Çelebi’nin *Keşfu’z-Zunûn* adlı eseri ve Sicill-i Osmânî gibi biyografi ve bibliyografi eserleri; Hasan Çelebi, Beyânî, Aşık Çelebi gibi bazı şair tezkireleri yer almaktadır.⁶

Osmanlı Müellifleri’nin birinci cildi 1333/1915 yılında; ikinci cildi 1338/1922 yılında; üçüncü cildi 1342/1924 yılında İstanbul’da basılmıştır. Kitabın sadeleştirilmiş ve Latinize edilmiş bir neşri A. Fikri Yavuz ve İsmail Özen tarafından 1972 yılında yapılmıştır. Ancak bu baskıda ciddi hatalar yapılmıştır. İncelediğimiz kadarıyla en yaygın hatalardan biri, “محمد” isminin transkripsiyonunun hemen her yerde “Muhammed” şeklinde yapılmasıdır; bu da karışıklığa yol açan bir hatadır. Ayrıca bu neşirde eserin orijinal tertibi değiştirilmiştir. Kitabın latinize edilmiş bir neşri de 2016’da M. A. Yekta Saraç tarafından yapılmıştır.⁷ Ayrıca *Osmanlı Müellifleri*’nin Arapça versiyonu, *el-Müellifûn el-Osmaniyyûn* adıyla 2024 yılında TÜBA tarafından yayımlanmıştır.

⁴ Akün, "Bursalı Mehmed Tâhir", 6/458.

⁵ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (Ankara: TÜBA, 2016), 1/237.

⁶ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/4-5.

⁷ Bk. Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Haz. M. A. Yekta Saraç, (Ankara: TÜBA, 2016), I-III.

Müellif, yöntem olarak eserinin Meşayih faslının başında, Allah'ın velî kulları (evliyâullah) ile ilgili ayet ve hadislerle; Ulemâ faslının başında ilmin ve âlimlerin; Şuarâ faslının başında ise şiirin ve şairlerin faziletine dair ayet ve hadislerle yer vermiştir.⁸

Vefat tarihi belli olan müelliflerin vefat tarihlerini zikretmeye özen göstermiştir. Bununla birlikte şayet müellifin vefat senesine tarih düşürülmüşse, tarih düşürülen cümle veya mısraları zikretmiştir. Eserde bunun birçok örneği bulunmaktadır. Bursalı, müelliflerin çoğunun biyografisine medfun oldukları yerleri de eklemiştir.

İstanbul, Manastır ve Aydın'daki pek çok kütüphane gezdiği bilinen ve ciddi bir bibliyografya bilgisine sahip olan Bursalı Mehmed Tahir, biyografisini yazdığı müelliflerin eserlerini de anmaya özen göstermiştir. Eserlerin hangi sahada yazıldığı ve bazen de muhtevası hakkında bilgiler vermiştir. Eserler matbu ise baskıları hakkında, mahtut (yazma eser) ise mevcut olduğu kütüphaneler hakkında bilgi vermeyi de ihmal etmemiştir. Ancak bunu her müellif için yaptığını söylemek mümkün değildir.

2. Arapça Şiir Yazan Osmanlı Şairleri (*Osmanlı Müellifleri Adlı Eserin Şuarâ Faslı Özelinde*)

Arap edebiyatı, kökenleri İslam öncesine dayanan kadim bir edebiyattır. İslam'ın, bütün insanlığa hitap eden evrensel bir din olması, kısa zamanda dünyanın dört bir yanına yayılmasına vesile olmuştur. Böylece Arapça yalnız Arapların değil, dünya Müslümanlarının ortak yazın dili haline gelmiştir. Öyle ki, Alman müsteşrik C. Brockelman (ö. 1956), Arap edebiyatı dönemlerini tasnif ederken Abbasiler döneminden itibaren “Arapça yazılmış İslam edebiyatı” ifadesini kullanmıştır. Nitekim tarih boyunca, diğer Müslüman milletler gibi, pek çok Türk edip ve şair de Arapça eser vermiştir.

Arap olmayan diğer Müslüman milletler büyük oranda Arap edebiyatından etkilenmiştir. Arap edebiyatından etkilenen milletlerden biri de kuşkusuz Türklerdir. Türk edebiyatının özellikle Divan edebiyatı döneminde Arap edebiyatının etkisi görülmektedir.

Divan edebiyatı, Türk edebiyatının XIII. yüzyıl sonları ile XIX. yüzyılın ikinci yarısı arasında tarihsel bir dönemini ifade eder.⁹ Bu tarih aralığı, Osmanlı Devleti'nin siyasi olarak hüküm sürdüğü dönemi kapsamaktadır. Osmanlı'da Arapçanın daha ziyade ilim dili olarak görüldüğü bilirse de divan şairleri, Türkçe ve Farsça divan yazdıkları gibi Arapça divan da yazmıştır.

Divan edebiyatı yaklaşık altı asırlık bir dönemini kapsamaktadır. Bu altı asır boyunca yüzlerce şairin yaşayıp binlerce şiir yazdığı düşünüldüğünde, Arapça şiir yazan şairleri ve şiirlerini belirli bir tarih, eser vb. kayıt ile sınırlandırmadan incelemek, en azından makale düzeyinde bir araştırma için oldukça zor olacaktır. Bu nedenle araştırmamızı, Bursalı Mehmed Tahir'in “Osmanlı Müellifleri” adlı eserinin “Şuarâ Faslı” ile sınırlandırdık.

Arapça şiir yazan Osmanlı şairlerini incelerken Osmanlı Müellifleri adlı eseri örneklem olarak seçmemizde, bu eserin telif tarihinin Osmanlı Devleti'nin son yıllarına tekabül etmesi ve bu nedenle de kapsam olarak araştırmamıza uygun olması, biyografilerine yer verdiği şahsiyetleri uzmanlık alanlarına göre sınıflandırması vb. sebepler etkili olmuştur.

⁸ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/486.

⁹ Ömer Faruk Akün, “Divan Edebiyatı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/389.

Bursalı Mehmed Tahir, “*Osmanlı Müellifleri*” adlı eserinin ikinci cildini “*Şuarâ Faslı*”na yani şair ve edebiyatçıların biyografilerine ayırmıştır. Bu fasılda 510 adet şair ve edîbin biyografisine yer vermiştir. Müellif, Arapça ve Arap edebiyatı ile ilişkileri açısından üç grup şairden bahsetmektedir. Bunlar:

a- *Arapça şiir inşa edebilme yeteneğine sahip olanlar*. Müellif bunları genellikle “elsine-i selâsede inşad-i nesr ü nazma muktedir bir zat”¹⁰, “elsine-i selâsede inşad-ı nazma muktedir bir şair”¹¹, “elsine-i selâsede inşâ ve şiire muktedir”¹² vb. ifadelerle tanıtmaktadır. “Elsine-i selâse” ile kastedilen, Divan edebiyatının üç şiir dili olan Türkçe, Arapça ve Farsça’dır. Müellif, bu şekilde 23 kadar şairi tanıtmıştır.

Müellifin bu şekilde tanıttığı şairlerden biri olan Vecîhî Paşazâde Kemal İsmail Sadık Paşa’nın (ö. 1310/1892), İmam-ı Şafî’nin “Münacaat”ına Arapça bir tahmis yazdığını bizzat kendisi ifade etmiştir.¹³ Ancak müellifin “üç lisanda şiir inşa edebilen” olarak tanıttığı diğer şairlerden kaçının Arapça şiir yazdığı, müstakil bir araştırma konusudur.

b- *Arap edebiyatına vakıf olanlar*. Müellif bu şairleri “Arap edebiyatında üstün bir yetenek sahibi”¹⁴, “üç dilin edebiyatının derinliklerine hâkim”¹⁵ “üç dilin edebiyatına vakıf”¹⁶ vb. ifadelerle tanıtmıştır. Müellifin bu ve benzeri ifadelerle tanıttığı şair ve edîplerin sayısı 21’dir. Bu ifadeler, tanıtılan şairlerin Arapça şiir yazdığına kesin olarak delalet etmediğinden dolayı ve yaptığımız incelemelerde bu edip ve şairlerin Arapça şiir yazdığına dair bilgiye rastlamadığımızdan bu şairleri araştırmamızın kapsamı dışında bıraktık.

c- *Arapça şiir yazmış olanlar*. “Müellifin tanıttığı ve Arapça şiir yazdığı belirtilen şairlerdir. Müellifin bu şekilde tanıttığı şairlerin sayısı 17’dir. Müellifin bu şekilde tanıttığı şairlerden biri Abdurrahman Nacim Efendi’dir (1312/1894-95). Onun eserlerinden bahsederken şöyle demiştir:

“Huruf-ı hecâ tertibi üzere elsine-i selâseden müntehab eş’ârını câmi Hediyetü’l-Ümem ve Yenbû’u’l-Hikem’ ve ‘Gülzâr-ı Asâr’ isimlerinde âsâr-ı edebiyesi... vardır.”¹⁷¹⁸

Abdurrahman Nacim Efendi’nin, matbu nüshalarına ulaştığımız bu iki eserini incelediğimizde, bunların müellifin kendi telif ettiği şiirleri değil, çeşitli şairlerin yazmış olduğu şiirleri içeren bir şiir antolojisi olduğunu tespit ettik.¹⁹ Bursalı, Abdurrahman Nacim’in kendi şiirlerini derlediğini düşündüren ifadeyi yanlışlıkla kullanmış olmalıdır.

¹⁰ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/519.

¹¹ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/597.

¹² Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/752.

¹³ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/826.

¹⁴ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/575.

¹⁵ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/579.

¹⁶ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/581.

¹⁷ Günümüz Türkçesiyle: “Alfabetik sıraya göre üç dilden seçilmiş şiirlerini toplayan *Hediyetü’l-Ümem ve Yenbû’u’l-Hikem’* ve ‘*Gülzâr-ı Asâr*’ adında edebî eserleri vardır.”

¹⁸ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/899.

¹⁹ Bk. Abdurrahman Nâcim, *Hediyetü’l-Ümem ve Yenbû’u’l-Hikem*, (Beyrut: Matbaatü Cerîdeti Beyrût, 1308); Abdurrahman Nâcim, *Gülzâr-ı Âsâr*, (Beyrut: Matbaatü’l-edebiyeye, 1309).

Bursalı'nın Arapça şiir yazdığını ifade ettiği şairlerden biri de Yavuz Sultan Selim'dir. Yavuz Sultan Selim'in (ö. 926/1520) biyografisini yazarken de şu ifadelere yer vermiştir:

“*Elsine-i selâseden bâ-husus Farisî eş'ârı şuarâ-yı İrânîyye meşâhîri derecesinde âheng-dâr ve rengindir.*”²⁰

Yavuz Sultan Selim'in hayatını ve edebî kişiliğini ele alan kaynaklarda, onun Arapça şiir yazdığı bilgisi yer almamaktadır. Bu nedenle Yavuz Sultan Selim'e bu bölümde bir başlık ayırmadık. Bursalı'nın üç dilde divan yazdığını belirttiği Fasih Ahmed Dede'nin (ö. 1111/1699) Arapça şiirlerine de rastlayamadık. Sonuç olarak *Osmanlı Müellifleri*'nin şuarâ faslında tanıtılan 14 şairin Arapça şiir yazdığını tespit ettik. Araştırmamız, bu 14 şair ve onların Arapça şiirleri üzerine şiirleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Aşağıda bu şairler, yaşadıkları yüzyıllara göre tasnif edilerek tanıtılacak ve -varsa- günümüze ulaşan Arapça şiirlerinden örnekler verilecektir.

Arapça şiir yazan Osmanlı şairlerini incelerken, yöntemimiz gereği *Osmanlı Müellifleri'nin Şuarâ Faslı* ile sınırlı kaldığımızdan dolayı Arapça şiirleri olduğunu bildiğimiz Ebüssuûd Efendi²¹(ö. 982/1574) ve Taşkoprizâde Ahmed Efendi²² (ö. 968/1561) gibi şairlere bu başlıkta yer vermedik. Şunu da ifade etmek gerekir ki “Osmanlı/Divan Edebiyatında şiir dili olarak Arapça” konusu, daha geniş kapsamlı çalışmalar yapmaya uygun görünmektedir ve bu araştırmada yer verilmeyen daha nice şairler ve onların şiirleri incelenmeyi beklemektedir.

2.1. H. IX. Yüzyıl Şairleri

Bu başlık altında, h. IX. m. XV. yüzyılda yaşamış ve *Osmanlı Müellifleri*'nin Şuara faslında Arapça şiir yazdığı ifade edilen şairler ele alınacaktır.

2.1.1. Nizâmî-i Konevî (ö. ?)

Nizâmî-i Konevî'nin yaşadığı dönem genellikle 15. yüzyıl (XV. yüzyıl) olarak kabul edilir. Farklı kaynaklarda Nizâmî-i Karamanî olarak da bahsedilmektedir.²³ Karamanlı olduğu, Fatih Sultan Mehmet döneminde yaşadığı, Padişah'ın daveti üzerine çıktığı İstanbul yolculuğu esnasında vefat ettiği şuarâ tezkirelerinde kayıtlıdır.²⁴ Bursalı'nın *Sehî Tezkiresi*'nden yaptığı nakle göre ise Konya'da vefat etmiştir.²⁵ Fatih Sultan Mehmed'in saltanat yılları düşünülerek 1444-1481 arası bir yılda vefat ettiği tahmin edilmektedir. Genç yaşta vefat etmesi kemâline mâni olan bu şair, Türkçe ve Farsça şiirler yazmıştır.²⁶

²⁰ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/931.

²¹ Ebüssuûd Efendi'nin Arapça şiirleri için bk. Beşir Amir, *Kanuni Devrinde Arapça Şiir Yazan Türk Şairleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1984), 226-303.

²² Bk. Amir, *Kanuni Devrinde Arapça Şiir Yazan Türk Şairleri*, 89-103.

²³ Karamanlı Nizâmî, *Dîvan*, haz. Haluk İpekten (Ankara: Sevinç Matbaası, 2020), 3.

²⁴ es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi (Aşık Çelebi), *Meşâ'irü's-Şuarâ*, haz. Filiz Kılıç (Ankara: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2018), 376; Cârullahzâde Mustafa Beyânî, *Tezkiretü's-Şuarâ*, haz. Aysun Sungurhan (Ankara: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017), 210; Kınalızade Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şuarâ*, haz. Aysun Sungurhan (Ankara: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017), 857-58.

²⁵ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/862.

²⁶ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/862.

Nizâmî'nin günümüze ulaşan dîvanını neşreden Haluk İpekten, onun müstakil Arapça şiirlerinin bulunamadığını, Arapça'nın onun Dîvan'ında mülemma'lar²⁷ şeklinde yer aldığını ifade etmektedir.²⁸ Nizâmî'nin mülemma'lar dışında, kaynaklarda belirtildiği gibi Arapça şiirleri varsa bile günümüze ulaşmamıştır.

Mülemma'larından örnekler:

يا أَشْرَفَ الْبَرِيَّةِ يَا سَيِّدَ الْوَرَى أَعْلَى الْإِلَهِ ذَاتَكَ قَدْرًا وَمَنْزِلًا
وَالْأَرْضُ أَشْرَقَتْ بِكَ مِنْ نُورِ رَبِّهَا مُذْ لَاحَ شَمْسُ وَجْهَكَ مِنْ مَطْلَعِ الْهُدَى²⁹

يا شَائِبِ الْخَلَائِقِ يَا قَامِعَ الضَّلَالِ يا جَامِعَ الْفَضَائِلِ يَا رَاجِعَ النِّهْيِ
اشْفَعْ حَظِيَّتِي وَذُنُوبِي وَذَلَّتِي كُنْ لِي وَسِيلَةً وَدَلِيلًا إِلَى الْمُنَى³⁰

Tercümesi:

“Ey insanların en şereflişi, ey yaratılmışların efendisi!

Tanrı senin değerini ve konumunu yüceltmıştır

Yeryüzü, seninle Rabbi'nin nurunu saçar

Yüzünün güneşi, hidayetini doğusundan yükseldiğinden bu yana

Ey mahlukata şifa veren, ey dalâleti engelleyen!

Ey faziletleri (kendinde) toplayan, ey akla önem veren

Hata, günah ve kusurlarıma şefaati eyle

Ölünceye dek bana kılavuz ve rehber ol”

2.2. H. X. Yüzyıl

Bu başlık altında, h. X. m. XVI. yüzyılda yaşamış ve *Osmanlı Müellifleri*'nin Şuara faslında Arapça şiir yazdığı ifade edilen şairler ele alınacaktır.

²⁷ Mülemma', Türkçe, Arapça ve Farsça söylenmiş beyit ve mısraların oluşturduğu şiirler anlamında kullanılan bir edebiyat terimidir. Rıza Kurtuluş, İskender Pala, "Mülemma", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/537.

²⁸ Nizâmî, *Dîvan*, 38-39.

²⁹ Nizâmî, *Dîvan*, 54.

³⁰ Nizâmî, *Dîvan*, 59.

2.2.1. Ümm-i Veledzâde Ali Efendi (ö. 980/1572)

Asıl adı Ali b. Abdulaziz b. Hüsâm b. Hâmid olup, daha ziyade Ümm-i Veledzâde Ali Efendi olarak tanınmaktadır.³¹ Abdulazîz Efendi'nin oğlu olup 930/1523 yılında doğmuştur.³² Babası Abdülaziz Efendi; çeşitli medreselerde müderrislik yapmış, kadılık görevinde bulunmuş, ayrıca fesahati ve belagati kuvvetli kasideler yazmış olan, devrinin meşhur alim ve ediplerinden biridir.³³ Dedesi de bir alimdir³⁴; bu da Ümm-i Veledzâde Ali Efendi'nin ilmî ve edebî yönü kuvvetli bir ailede yetiştiğini göstermektedir. Medrese eğitimi almış olan Ümm-i Veledzâde, muhtemelen Çivizâde Efendi'nin talebesi olmuştur, ancak bu konuda kesin bir bilgi bulunmamaktadır.³⁵ Ümm-i Veledzâde'nin Arapça ilimleri hususunda çok mahir olduğu kaydedilmiştir.³⁶ Süleymaniye Medresesi'nde müderrislik yapmış³⁷ ve Hicri 980/1572 yılı Safer ayında Halep Mollalığına tayin edilmiştir.³⁸ Halep mollalığı vazifesini yürüttüğü 980/1572 yılında vefat etmiştir.³⁹

Entelektüel bir ailede yetişen Ümm-i Veledzâde'nin aileden gelen bu formasyonu onun ilmî gelişimine katkı sağladığı gibi edebî açıdan gelişmesinde de etkili olmuş görünmektedir. Zira kaynaklarda onun Türkçe ve Arapça şiirler yazdığı ifade edilmiştir.⁴⁰ Bursalı'nın belirttiğine göre Ümmü Veledzâde, Şeyhülislam Ebüssuûd Efendi'nin (ö. 982/1574) Kaside-i Mîmiyye'sine Arapça bir nazîre⁴¹ yazmıştır.⁴² Ayrıca üstadı Şeyhülislam Ebüssuûd Efendi'yi metheden Arapça bir şiir yazdığı da Kınalızâde'nin (ö. 1012/1604) *Tezkire'sinde* kayıtlıdır.⁴³

Ümm-i Veledzâde Ali Efendi'ye nispet edilen *el-Kasâidu'l-Arabiyye* başlıklı bir yazma eser Süleymaniye kütüphanesinde kayıtlıdır.⁴⁴ Eserin incelenmesi sonucunda, ilk beytinin Bursalı'nın zikrettiği matla' ile uyumlu olduğu tespit edilmiştir. Bir doktora tezinde, Ümm-i Veledzâde'nin, Ebüssuûd Efendi'nin *Kaside-i Mîmiyye'sine* yazdığı nazîre ile Ümm-i Veledzâde'ye nispet edilen iki Arapça kaside tercümesiyle birlikte neşredilmiştir.⁴⁵

³¹ Babanzâde Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhü'l-Meknûn fi'z-Zeyli alâ Keşfi'z-Zunûn an Esâmî'l-Kütüb ve'l-Fünûn* (Ankara : Milli Eğitim Bakanlığı, 1945), 1/565.

³² Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî* (İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996), 3/265.

³³ Taşköprüzâde İsmâüddin Ebü'l-Hayr Ahmed Efendi, *eş-Şakâ'iku'n-nu'mâniyye fi 'ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye*, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 645.

³⁴ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/735.

³⁵ Kınalızade, *Tezkiretü's-Şuarâ*, 614.

³⁶ Kınalızade, *Tezkiretü's-Şuarâ*, 614.

³⁷ Kınalızade, *Tezkiretü's-Şuarâ*, 614.

³⁸ Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, 1/265.

³⁹ Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, 1/265; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/735.

⁴⁰ Kınalızade, *Tezkiretü's-Şuarâ*, 614.

⁴¹ “Tanzîr” ya da “nazîre yapmak”, bir şairin şiirine karşılık olarak başka bir şairin aynı vezin ve kafiye ile şiir yazması anlamında bir edebiyat terimidir. Bk.: M. Fatih Köksal, “Nazîre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006).

⁴² Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/735.

⁴³ Kınalızade, *Tezkiretü's-Şuarâ*, 615.

⁴⁴ Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, 191537, 215a-218b.

⁴⁵ Amir, *Kânûnî Sultan Süleyman Devrinde Arapça Şiir Yazan Türk Şairleri*, 183-219.

Kaside-i Mîmiyye nazîresinden:

أَيَا لَصَدِّ تَخْلُو عَشْرَةَ وَنِدَامُ وَفِي الْقَلْبِ مِنْ نَارِ الْعَرَامِ ضِرَامُ
شَرِبْتُ بِذِكْرِ الْعَامِرِيَّةِ قَهْوَةً فَسُكَّرِي إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مُدَامُ⁴⁶

*“Sohbet ve söyleşmek hiç tatlı olur mu,
Kalpte aşk ateşinin acısı varken?”*

*Âmirli kadının hatırasıyla bir kahve içtim ki,
Onun şekeri kıyamete dek sürer.”*

Ebüssuûd Efendi’yi methettiği ifade edilen şiirinden:

قَدْ زَانَهُ اللَّهُ جَلَّ ثَنَاؤُهُ بِنِدَائِعِ وَرَوَائِعِ وَطَرَائِفِ
عَلَّامَةٌ فَاقَ الْوَرَى بِحَقَائِقِ وَدَفَائِقِ وَعَوَارِفِ وَمَصَارِفِ⁴⁷

Tercümesi:

*“Şanı yüce Allah onu tezyin etmiştir,
Eşsiz, mükemmel ve zarif sıfatlarla.*

*O, insanların fevkinde bir allâmedir,
Hakikatler, incelikler, hikmet ve davranışlarla.”*

Beşir Amir, bahsi geçen doktora tezinde bu son beyitlerin yer aldığı şiirin muhtemelen Kanûnî Sultan Süleyman’a methiye olarak yazıldığını ifade etmiştir.⁴⁸ Kanaatimizce bu yanlış bir tespittir. Zira Kınalızâde *Tezkire*’sinde bu beyitlerin Şeyhülislam Ebüssuûd Efendi’ye methiye olarak yazıldığı ifade edilmiştir.⁴⁹ Beyitte methedilen kişi için “allâme” ifadesinin kullanılması ve genel olarak şiirin anlamı da bu kanaati desteklemektedir.

2.2.2. Fuzûlî (ö. 963/1556)

Şair Fuzûlî’nin doğum yeri ve tarihi kesin olarak bilinmemektedir; ancak IX./XV. asrın sonlarında Bağdat, Hille veya Kerbelâ’da doğduğu tahmin edilmektedir.⁵⁰ Fuzûlî’nin Türkmen boylarından Bayat aşiretine mensup olduğu kabul edilmektedir.⁵¹ Üç dilde yazılmış manzûm ve

⁴⁶ Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, 191537, 215a.

⁴⁷ Amir, Kânûnî Sultan Süleyman Devrinde Arapça Şiir Yazan Türk Şairleri, 203.

⁴⁸ Amir, Kânûnî Sultan Süleyman Devrinde Arapça Şiir Yazan Türk Şairleri, 203 (228 numaralı dipnot).

⁴⁹ Kınalızade, *Tezkiretü’s-Şu’arâ*, 615.

⁵⁰ Abdülkadir Karahan, "Fuzûlî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/240.

⁵¹ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/784; Fuzûlî, *Fuzûlî Dîvanı*, haz. Abdülhakim Kılınc (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021), 20.

mensûr eserlerinin sayısı 15 kadar olduğu tahmin edilmektedir.⁵² Fuzûlî, 963/1556 yılında vefat etmiştir. Bursalı, 'Göçdi Fuzûlî' terkinin ebced hesabıyla Hicri 969 (1562) tarihinde vefat ettiğini ifade etse de⁵³ çağdaş araştırmalarda onun 963/1556 tarihinde vefat ettiği tespit edilmiştir.⁵⁴

Fuzûlî'nin daha ziyâde Türkçe *Divan*'ı ve *Leylâ vü Mecnûn*'u, Farsça *Divan*'ı meşhurdur. Fuzûlî'nin bir de Arapça divanı olduğu, Bursalı Mehmed Tahir'in Lebîb Efendi'nin *Cevâhir-i Mültekata*'sından aktardığı bilgilerle ifade edilmiştir.⁵⁵ Hz. Muhammed (s.a.v.) ile Hz. Ali'nin vasıflarını konu alan, 11 kaside ve 1 yarım kasideden oluşan 465 beyitlik bu divan hakkında yapılan çalışmalar, Fuzûlî'nin asıl Arapça divanının bir kısmını teşkil ettiğini ve eksik olduğunu ortaya koymuştur.⁵⁶ Fuzûlî'nin Arapça divanı, 1958 yılında Hamit Araslı tarafından Bakü'de yayımlanmıştır.⁵⁷ Fuzûlî'nin Arapça divanı, Ali Bayram tarafından 'Fuzûlî ve Arapça Kasideleri' adıyla tercüme edilerek yayımlanmıştır (2010).

Arapça kasidelerinden:

عَلَا شَأْنُ قَدْرِي بِالْغِنَاءِ مِنَ الْعَلَى	صَفَا شَهْدُ دَوْقِي مِنْ مُمَازَجَةِ الْهُوَى
حَسِبْتُ حُلُولَ الْآتِيَّاتِ كَمَا مَضَى	رَفَعْتُ هُمُومَ النَّائِبَاتِ بِسَلْوَةٍ
فَمَا هُوَ أَرْدَى مِنْ مُعَاشِرَةِ الرَّدَى	تَمَسَّكَ دَيْلِ الصَّبْرِ عَظْمَ كُرْبِي
فَوَيْلٌ لِمَنْ يَمْضِي لَهُ الْعُمْرُ فِي الرَّيَا ⁵⁸	قَبُولُ رِضَاءِ الْخَلْقِ غَيْرَ خَلْقِي

*“Sevda ile yüz göz olduğum için zevkin zirvesine ulaştım,
Şanım, yücelmeye ihtiyacı olmayacak kadar yüceldi.*

*Bir teselli ile belaların sıkıntılarını defettim,
Gelecek olanları geçip gidenler gibi düşündüm.*

*Sabrın eteklerine tutunmak derdimi daha da arttırdı,
Bu dertle birlikte yaşamaktan daha beteri olamaz.*

*Halkın rızasını kabullenmek huyumu değiştirdi,
Ömrü ikiyüzlülük ile geçenlerin vay haline!”*

⁵² Karahan, "Fuzûlî", 13/244.

⁵³ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/784-85.

⁵⁴ Karahan, "Fuzûlî". Muhtemelen bu terkipteki ebced değeri 6 olan vâv hataen yazılmıştır. "Vâv"sız olarak "Geçdi Fuzûlî" terkinin sayısal değeri 963 olmaktadır.

⁵⁵ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/784.

⁵⁶ Karahan, "Fuzûlî"; Kaya, Büşra Sıdika, "Arapça Dîvân (Fuzûlî)", *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü* (Erişim 20 Mayıs 2024).

⁵⁷ Karahan, "Fuzûlî", 13/245.

⁵⁸ Amir, Kanuni Devrinde Arapça Şiir Yazan Türk Şairleri, s. 60.

2.2.3. Sultan III. Murad (ö. 1003/1594)

Bursalı, şuarâ faslında Sultan III. Murad'ın Arapça, Farsça ve Türkçe divanlarının Millet Kütüphanesi'nde bulunduğunu belirtmiştir; ancak bu konuda kesin bir belge sunmamıştır.⁵⁹ Murâdî mahlasını kullanan Sultan III. Murad'ın Türkçe divanının tenkitli neşrini H. Ahmet Kırkkılıç gerçekleştirmiştir.⁶⁰ Ahmet Kırkkılıç, Sultan III. Murad'ın Arapça ve Farsça divanlarına dair mevcut araştırmalarda kanıt bulamadığını ifade etmiştir.⁶¹ Bursalı'nın, Sultan'ın Arapça ve Farsça divanları olduğuna dair verdiği bu bilgiye farklı kaynaklarda da yer verilmiştir. Sultan Murad'ın neşredilen divanında Arapça beyitlerin yer aldığı birçok mülemma gazelin bulunduğu göz önüne alındığında ⁶², Sultan'ın kayıp bir Arapça divanının var olabileceği düşünülmektedir; ancak bu konuda kesin bir bilgi mevcut değildir.

Neşredilen divanındaki bir Arapça-Türkçe mülemma' gazelinden:

إِنَّكَ قَادِرٌ سَرِيعُ الْحِسَابِ	مِنْ كُلِّ ذَنْبٍ أَتُوبُ يَا تَوَّابُ
Tevbeler eyledüm eyâ Mevlâ	Kerem u lutfun ile aç bana bâb
لَا إِلَىٰ غَيْرِ أَنْتَ حَسُنُ الْمَآبِ	رَبِّ إِيَّيْ ظَلَمْتُ فَاعْفِرْ لِي
Lutfun umup cenâbuna sığınan	Hâşâ kim göre ol azâb u ikâb

Arapça beyitlerin tercümesi:

“Bütün günahlarımdan sana tövbe ediyorum ey Tevvâb!

Şüphesiz sen Kâdir'sin, hesâbı seri olansın.

Rabbim, ben (nefsime) zulmettim, sen affeyle,

Ancak sanadır en güzel dönüş.”

2.3. H. XII. Yüzyıl

Bu başlık altında, h. XII. m. XVIII. yüzyılda yaşamış ve Osmanlı Müellifleri'nin Şuara faslında Arapça şiir yazdığı ifade edilen şairler ele alınacaktır.

2.3.1. Haşmet Efendi (ö. 1182/1768)

Haşmet Efendi'nin doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, 1720-1730 yılları arasında İstanbul'da doğduğu tahmin edilmektedir.⁶³ Alim Abbas Efendi'nin oğludur. Arapça ve

⁵⁹ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/839.

⁶⁰ Sultan III. Murad, *Murâdî Dîvanı*, ed. H. Ahmet Kırkkılıç (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015).

⁶¹ III. Murad, *Dîvan*, 62-63.

⁶² III. Murad, *Dîvan*, 45.

⁶³ Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, 2/654; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/566; M. Orhan Okay, "Haşmet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/422.

Farsça'ya ve bu dillerin edebiyatına son derece vakıf bir şairdir.⁶⁴ Hicviyle tanınan ve dili sivri olan Haşmet Efendi, bu nedenle önce Bursa'ya, ardından Rodos'a sürgün edilmiş ve 1182/1768 yılında burada vefat etmiştir.⁶⁵ Üç dilde yazılmış bir divanı, Bursalı İmamzâde Mehmed Saîd Efendi tarafından derlenmiştir.⁶⁶

Haşmet Efendi'nin üç dilde yazılmış divanının tahkikli neşri, Mehmet Arslan ve İ. Hakkı Aksoyak tarafından gerçekleştirilmiştir.⁶⁷ Bu divanda Farsça ve Türkçe şiirlerin haricinde Arapça olarak yazılmış 99 beyitlik Esmâ-yı Hüsnâ manzumesi, 80 beyitlik *Esmâü'n-Nebî* manzumesi ile birlikte Kaside-i Münferice'ye ve İmam Bûsîrî'nin kasidesine yazılmış tahmisler yer almaktadır.⁶⁸ Haşmet Efendi'nin Dîvân'ı, 1257/1861 yılında Kahire'deki Bulak Matbaası'nda basılmıştır⁶⁹ ve çeşitli nadir eser kütüphanelerinde bulunmaktadır.⁷⁰ Ancak bu neşirde Latinize edilen Arapça şiirlerde okuma hataları mevcuttur. Bu nedenle Haşmet Efendi'nin şiirleri için yazma nüshalardan örnek almayı tercih ettik.

Arapça Esmâ-yı Hüsnâ manzumesinden:

لِدَاتِ ذِي الْجَلَالِ وَالْجَمَالِ	هُوَ اللَّهُ الَّذِي اسْمٌ عَظِيمٌ
عَلَى كُلِّ الْبَرِيَّةِ بِاشْتِمَالِ	هُوَ الرَّحْمَنُ فِي الدُّنْيَا عُمُومًا
عَلَى الْأَبْرَارِ فِي دَارِ النَّوَالِ ⁷¹	رَحِيمٌ يَجْرِي فَيْضُ الْإِحْتِصَاصِ

“O, ‘Allah’tır ki ismidir o,

Celâl ve cemâl sahibi zâtın.

O, ‘Rahmân’dır, dünyada umuma,

Her mahlukatı kapsayarak.

‘Rahîm’dir, bu sıfatının feyzi,

Ahiret yurdunda salih kulları kapsar.”

⁶⁴ Okay, "Haşmet", 16/422-423.

⁶⁵ Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, 2/654; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/566.

⁶⁶ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/586.

⁶⁷ Haşmet, *Dîvân*, haz. Dr. Mehmet Arslan-Dr. İ. Hakkı Aksoyak (Ankara: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2018).

⁶⁸ Haşmet, *Dîvân*, 6.

⁶⁹ Okay, "Haşmet", 16/422-423.

⁷⁰ Bk.: Süleymaniye Kütüphanesi, Sami Benli, 00123.

⁷¹ Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrisah Sultan, 00378, vr. 4.

2.3.2. Hâtem Ahmed Efendi (Akovalızade) (ö. 1168/1755)

Hâtem Ahmed Efendi, Sancak Bölgesi'ndeki Akova'da doğmuştur; kesin doğum tarihi bilinmemekle birlikte, 17. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir.⁷² Hâtem Ahmed Efendi, Dîvan-ı Hümâyun katiplerinden Akovalı Osman Şehdî Efendi'nin oğludur ve bu aileden gelen eğitimle edebi yetenekleri gelişmiştir.⁷³ İstanbul ve Kahire'de uzun yıllar eğitim almış, çeşitli ilim ve sanat dallarında yüksek bilgi sahibi olmuştur.⁷⁴ Edebiyatta da mahir olan Hâtem Efendi'nin üç dilde yazılmış şiirleri vardır.⁷⁵ Tasavvufî kimliği, şiirlerine de yansıyan Hâtem Efendi'nin, Mekke'de bulunan Nakşibendî şeyhi Yekdest Ahmed-i Cürânî'ye intisap ettiği kaydedilmiştir.⁷⁶ 1168/1755 yılında Rumeli Yenişehir'de vefat etmiştir; bu vefat tarihi, Dîvan'ında yer alan eserlerin zamanına ışık tutmaktadır.⁷⁷

Hâtem Efendi'nin üç dilde yazılmış şiirlerinden toplanan Dîvan'ındaki Türkçe şiirlerin tenkitli neşri, Mehmet Celal Varışoğlu tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmış ve yayımlanmıştır.⁷⁸ Varışoğlu, Dîvan'daki Arapça şiirleri de İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki bir yazma eserden yararlanarak, tenkitsiz bir biçimde neşretmiştir.⁷⁹ Eski matbu nüshalarla karşılaştırıldığında, bu Arapça neşirde birçok yanlış okuma tespit edilmiştir.

Hâtem Efendi'nin Arapça şiirlerinden:

أَمَا قُلْتُ لَكَ يَا رُوْحِي رُوْحِي فَدَاكَ فَإِنْ شِئْتَ فَأَمْسِكْ وَمَا لِي فَهَاكَ

تَحَرَّيْتُ حِينَئِذَا بَوَّصِلْ لَهَا فَقَالَتْ مَتَى أَدَانِي أَدَاكَ

فَإِيَّاكَ وَالطَّعْنَ فِي غَدْرَةٍ مَتَى عَيْتَ عَيْبًا فَعَيْبٌ هَبَاكَ⁸⁰

“Ey Ruh’um, sana ben ‘ruhum sana fedadır!’ demedim mi?

Dilersen tut onu; benim, değil senindir.

Onunla bağ kuracak bir an aradım,

‘Bana ne zaman acı verirse sana da verir’ dedi.

⁷² Kerim Açık, "Akovalızâde Ahmed Hâtem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), Ek-1/63-64.

⁷³ Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, 2/654; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/592.

⁷⁴ Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, 2/654; Açık, "Akovalızâde Ahmed Hâtem", Ek-1/63-64.

⁷⁵ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/592.

⁷⁶ Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, 2/654; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/592; Açık, "Akovalızâde Ahmed Hâtem", Ek-1/63-64.

⁷⁷ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/592.

⁷⁸ Mehmet Celal Varışoğlu, *Hâtem: Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Divanı'nın Tenkitli Metni ve İncelemesi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997).

⁷⁹ Varışoğlu, *Hâtem*, 200.

⁸⁰ Hâtem, *Dîvan-ı Hâtem* (İstanbul, 1284), 10.

Vefasızları ta'n etmekten kaçın,

Ne zaman bir kusur işlersen, bir kusur seni hicveder.”

2.3.3. Nahîfî Süleyman Efendi (İstanbulî) (ö. 1151/1738)

Nahîfî Süleyman Efendi, 1076/1665 yılında İstanbul'da doğduğu tahmin edilmektedir.⁸¹ Hattat Hafız Osman Efendi'den icazet almış, bu alanda kendini geliştirmiştir.⁸² Devlet görevi kapsamında İran ve Macaristan'a gitmiş, daha sonra Şikk-ı Sâni Defterdarlığı görevine atanmıştır.⁸³ Arapça ve Farsça dillerine yüksek derecede vakıf olduğu bilinmektedir. 1151/1738 yılında İstanbul'da vefat etmiştir; bu, eserlerinin tarihini anlamada önemli bir bilgidir.

Nahîfî Süleyman Efendi'nin en meşhur eserlerinden biri, manzûm Mesnevî-i Şerif tercümesidir; ayrıca eserlerinde çeşitli tasavvufi temalar işlenmiştir. Ayrıca üç dilde yazılmış şiirlerinin bulunduğu divanı⁸⁴, Bûsîrî'nin (ö. 695/1296) *Kaside-i Bürde*'sini üç dilde yazdığı *Tahmîs*'leri vardır.⁸⁵ Üç dilde yazılmış divanındaki Türkçe şiirlerinin tenkitli neşri A. İrfan Aypay tarafından doktora tezi olarak hazırlanmış ve yayımlanmıştır.⁸⁶ Arapça ve Farsça şiirlerinin ise yazma nüshaları mevcut olup, henüz yayımlanmamıştır.

Kaside-i Bürde'yi Arapça *Tahmîs*'inden:

بِاللَّهِ يَا صَاحِبَ قَلْبٍ بِاللُّطْفِ وَالْكَرَمِ مَا بَأَلُ قَلْبِكَ قَدْ أَمْسَى عَلَى الْأَمِّ

لَا تَكُنَّمِ السِّرَّ عَنْ ذِي الْعَشْقِ فِي الْقَدَمِ

أَمِنْ تَذَكُّرِ حَيْرَانَ بِذِي سَلَمٍ مَرَجَّتْ دَمْعًا مِنْ مُقَلَّةٍ بِدَمٍ⁸⁷

“Ey dost, Allah için lütuf ve kerem ile söyle,

Acı ile gecelemiş olan gönlün durumu nedir?

Ezelden beri âşık olandan sırrı saklama,

Selem'deki komşuları hatırlamak dolayı mı

Gözdeki yaşı kanla karıştırdın?”

⁸¹ Mustafa İsmet Uzun, "Nahîfî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/297-299.

⁸² Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/885.

⁸³ Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, 4/1223; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/885.

⁸⁴ Uzun, "Nahîfî", 32/297-299.

⁸⁵ Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, *Tezkiretü's-Şuarâ* (Ankara: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2018), 429-430.

⁸⁶ A. İrfan Aypay, *Nahîfî Süleyman Efendi: Hayatı, eserleri, edebi kişiliği ve Divanının tenkitli metni* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992).

⁸⁷ Sâlim, *Tezkire*, 430.

2.3.4. Vasfî Ali Galib Efendi Nazillili (ö. 1266/1850)

Aydın'ın Nazilli ilçesinde doğmuştur. Babası, Uşşâkî şeyhlerinden Abdullah Selâhaddîn Efendi'nin en meşhur halifelerinden biri olan Nazillili Şeyh Mehmed Zühdü Efendi'dir.⁸⁸ Vasfî Ali Gâlib Efendi, Nazilli'de uzun yıllar irşat faaliyetlerinde bulunmuş ve müftülük görevini 44 yıl sürdürmüştür. Bursalı, onun h. 1216 yılında vefat ettiğini belirtse de,⁸⁹ güncel araştırmalara göre gerçek vefat tarihi 1266/1850 olarak tespit edilmiştir.⁸⁹

Vasfî Ali Gâlib Efendi'nin üç dilde yazılmış şiirleri ve ilahileri bulunduğu bilinmektedir.⁹⁰ Şeyh Muhammed Emîn Efendi tarafından toplandığı söylenen külliyyatı ise henüz bulunamamıştır.⁹¹

2.4. H. XIII. Yüzyıl

Bu başlık altında, h. XIII. m. XIX. yüzyılda yaşamış ve *Osmanlı Müellifleri*'nin Şuara faslında Arapça şiir yazdığı ifade edilen şairler ele alınacaktır.

2.4.1. Şeyhülislam Arif Hikmet Bey (ö. 1275/1859)

İstanbul'da olup⁹² 1200/1786 yılında doğmuştur.⁹³ III. Selim devrinde kazaskerlik ve nakibüleşraflık görevlerinde bulunmuş olan⁹⁴ Râif İsmâilpaşazâde İsmet Bey'in oğludur.⁹⁵ Farklı tarihlerde nakibüleşraflık ve kazaskerlik gibi devlet görevlerinde bulunmuş, Abcülmece devrinde şeyhülislam olarak atanmıştır.⁹⁶ Arif Hikmet Bey'in Medine'de kendi adıyla anılan yedi bin cilt kitabın bulunduğu bir kütüphane inşa ettirdiği, günümüzde hâlâ mevcut olduğu bilinmektedir. 1275/1859 yılında vefat edip Üsküdar'daki aile kabristanına defnedilmiştir.⁹⁷

Arif Hikmet Bey'in âlim olmasının yanı sıra güçlü bir edip olduğu da belirtilmektedir. Öyle ki üç dilde yazılmış şiirleri vardır. Üç dilde şiirlerinin yer aldığı Dîvan'ı h. 1283 yılında basılmıştır.

Dîvan'ındaki Arapça manzumelerinden:

وَبِالْحَمْدِ لَا يُحْصَى وَبِالشُّكْرِ وَافِيًا	بِأَسْمَاءِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ابْتِدَاءً
أَتَى بِهَمَّا عَبْدُ الْغَنِيِّ مُوَافِيًا	كَمْ مِنْ صَلَاةٍ مَعَ سَلَامٍ تَبَرُّكًا
وَأَصْحَابِهِ مَعَ مَنْ هُمْ كَانَ تَالِيًا	عَلَى خَيْرِ خَلْقِ اللَّهِ طَهْ وَأَلِهْ

⁸⁸ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/913; Semih Ceyhan, "Salâhî Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/17-19.

⁸⁹ Nilüfer Taç, "Ali Gâlib Vasfî", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (Erişim 13 Mayıs 2024).

⁹⁰ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/913.

⁹¹ Nilüfer Taç, "Ali Gâlib Vasfî".

⁹² Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/751.

⁹³ Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, 1/311.

⁹⁴ Mustafa L. Bilge, "Ârif Hikmet Bey, Şeyhülislâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991) 3/365-366.

⁹⁵ Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, 1/311; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/751.

⁹⁶ Bilge, "Ârif Hikmet Bey, Şeyhülislâm", 3/365-366.

⁹⁷ Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, 1/311.

وَبَعْدُ فَهَذَا عَقْدُ دُرِّ نَظْمَتُهُ لِمَنْ كَانَ فِي نَيْلِ الْكَمَالَاتِ سَاعِيًا⁹⁸

“Alemlerin Rabbi’nin isimleriyle başlarım,
Sayısız hamd ve çokça şükür ile

Teberrük için nice salat ve selam
Getirdi Ganî’nin kulu,

Allah’ın yarattıklarının en hayırlısı olan Tâhâ’ya, ailesine
Ve ashabına, onların yolundan gidenlerle birlikte

İmdi, bu dizdiğim inci gerdanlığıdır,
Kemâlâta ermeye çabalayanlar için.”

2.4.2. Hattat-Kazasker Mustafa İzzet Efendi (ö. 1293/1876)

Aslen Kastamonu'nun Tosya ilçesindedir ve Bostanoğulları ailesinden Seyyid Mustafa Ağa'nın oğludur. Eğitimini İstanbul'da almıştır.⁹⁹ Tasavvufi açıdan Nakşibendî tarikatına bağlı olan Mustafa İzzet, Hindî Muhammed Cân Efendi'den halifelik almıştır.¹⁰⁰ Bir müddet Rumeli kazaserliği vazifesinde bulunduğundan “Kazasker” lakabıyla anılmıştır. İlim ve sanatla dolu 75 yıllık bir ömrün sonunda 1293/1876 yılında İstanbul'da vefat ederek sülalesinden geldiği Şeyh İsmâil-i Rûmî'nin yakınına defnedilmiştir.¹⁰¹

Hattat İzzet Efendi, çok yönlü bir kişilik olarak öne çıkmaktadır. Meşhur bir hattat olan İzzet Efendi'nin Ayasofya Camii'ndeki levhalar başta olmak üzere pek çok kıymetli hüsnühat eseri bulunmaktadır. Musikî alanında da mahir olan Mustafa İzzet'in, 'Tarz-ı Cedîd' adında bir bakamın mucidi olduğu bilinmektedir.¹⁰² Aynı zamanda Arapça gramerinde dair Türkçe olarak kaleme alınmış *Keşfu'l-Îrâb* adında bir risalesi h. 1266 yılında basılmıştır. Yine Arapça gramerine dair '*Avâmil Mu'ribi*' adında bir eseri daha olduğu bilinmektedir. Mustafa İzzet, aynı zamanda üç dilde ârifâne şiirleri yazan bir şairdir.¹⁰³ Tasavvufî yönünü şiirlerine de yansıtmıştır.

Hattat İzzet Efendi'nin Arapça şiirlerine ulaşamamıştır.

⁹⁸ Arif Hikmet Bey, *Dîvân* (İstanbul: Darü't-Tıbaatü'l-âmire, 1283), 10.

⁹⁹ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/753; M. Uğur Derman, "Mustafa İzzet, Kazasker", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/304-307.

¹⁰⁰ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/753.

¹⁰¹ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/753.

¹⁰² Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/753.

¹⁰³ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/753.

2.4.3. Nevres Osman Efendi (Nevres-i Cedid Sakızı) (ö. 1293/1876)

Sakız Adası'ndan olup 1236/1820-21 yılında doğduğu tahmin edilmektedir.¹⁰⁴ Laz Ali Paşa diye de bilinen Bağdat valisi Ali Rıza Paşa'nın (ö. 1262/1846) hizmetinde bulunmuştur.¹⁰⁵ Ali Rıza Paşa'nın desteğiyle eğitimini tamamladıktan sonra İstanbul'a giderek Hariciye Mektupçusu olarak görev almıştır. Sonrasında taşra memurluğuna başlamış ve uzun yıllar Irak ve Hicaz muhasebeciliği yapmıştır. Usta bir şair olup üç dilde şiir yazma yeteneğine sahiptir. Şiirdeki ustalığına çağdaşlarının da şahitlik ettiği Nevres Osman'ın¹⁰⁶ üç dilde yazılmış şiirlerinin bulunduğu divanından başka manzum eserleri de bulunmaktadır.¹⁰⁷ 1293/1876 yılında emeklilik hayatını sürdürdüğü İstanbul'da vefat etmiş ve Üsküdar'daki Karacaahmet Mezarlığı'na defnedilmiştir.¹⁰⁸

Üç dilde yazılmış şiirlerinin bulunduğu divanı, Yusuf Kâmil Paşa'nın teşvikleriyle 1290 (m. 1873) yılında Matbaa-i Âmire'de yayımlanmıştır.¹⁰⁹ Divanın modern neşri, Bayram Ali Kaya tarafından gerçekleştirilmiştir. Divanı incelediğimizde, Arapça şiirlerin divanda mülemma'lar biçiminde yer aldığını gördük.

Dîvan'ındaki Türkçe-Arapça mülemma'lardan bir örnek:

لَا أَتْرُكُ الْحَبِيبَ وَلَوْ مُتُّ فِي الْهَوَى	Ölsem de aşk-ı yardan el çekmem ey azûl
هَلْ يُبْتَعَى الصَّبَاوَةُ وَالْعُمُرُ قَدْ مَضَى	أَبْغَى الشَّبَابَ بَعْدَ مَشِيئِي صَبَابَهُ
كَيْفَ السَّلْوُ مِنْ أَلَمِ الْحُبِّ فِي النَّوَى	Sensiz nice olur dil-i âvâre münselî
لَكِنْ هَوَاكَ أَجْبَرَ عَيْنِي عَلَى الْبُكَاءِ	Muhtâr olaydım etmez idim girye aşk ile
كَلَّ السُّكُونُ وَاحْتَرَقَ الصَّبْرُ فِي الْحَشَا	Nevres yeter bu sûz u tahassür ki gussadan

Arapça beyitlerin tercümesi:

“Aşkından ölsem de terk etmem sevgiliyi,

Aşk ile yürürken gençliği arzuladım,

Küçük olmak arzulanır mı ömür geçmişken?

Yürekteki aşk acısından teselli nasıl olur?

¹⁰⁴ Vildan S. Coşkun, "Nevres, Osman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/57-58.

¹⁰⁵ Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, 4/1252; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/895.

¹⁰⁶ Osman Nevres, *Osman Nevres Dîvânı*, ed. Bayram Ali Kaya (Ankara: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2020), 17-19.

¹⁰⁷ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/895-96.

¹⁰⁸ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/895.

¹⁰⁹ Nevres, *Osman Nevres Dîvânı*, 14.

Senin sevdan gözlerimi ağlamaya mecbur etti.

Sükûnet bitti, sabır tutuştu bedende.”

2.4.4. Nâlî Molla Hızır (ö. 1273/1856)

Bu şairin hayatı hakkında çok az bilgi mevcuttur. 1215/1800 yılında¹¹⁰, 1215 (m. 1800) yılında, o zamanlar Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Irak'ın Süleymaniye şehrine bağlı bir köyde doğmuştur. Aslen Kürt olan şairin künyesi Molla Hızır b. Ahmed Çavuş'tur.¹¹¹ İlk eğitimini Süleymaniye'nin Karadağ kasabasında görmüş,¹¹² daha sonra Süleymaniye'deki Abdurrahman Paşa Medresesi'ne giderek eğitimine devam etmiştir. 1254/1838-39 yılında hacca gitmiş ve hac vazifesini tamamladıktan sonra İstanbul'a yerleşmiştir.¹¹³ Kaynaklar, Nâlî'nin İstanbul'da vefat ettiğinde hemfikirdir, ancak vefat tarihi ve nerede defnedildiği konusunda ihtilaf bulunmaktadır. Bursalı'ya göre 1290/1873-74 tarihinde, diğer çoğu kaynağa göre ise 1273/1856 tarihinde vefat etmiştir. Eyüp Sultan veya Karacaahmet mezarlığında defnedildiği belirtilmektedir.¹¹⁴

Nâlî, özellikle Kürtçe şiirleriyle tanınmıştır. Bâbân emirlerinden Ahmed Paşa'ya, emirliğe geldiğinde gazelî bir kaside yazdığı bilinmektedir.¹¹⁵ Kürtçe bir divanı ve üç dilde şiirleri bulunduğu kaydedilmiştir; ayrıca Türkçe şiirlerinden iki beyit örneği verilmiştir.¹¹⁶ Kürtçe divanı günümüzde basılmış olmasına rağmen, yaptığımız araştırmalarda Arapça şiirlerine ulaşamadık.

2.4.5. Kemâl İsmâil Sâdık Paşa (veya Vecîhî Paşazâde) (ö. 1310/1892)

Osmanlı devlet adamı Mehmed Vecîhî Paşa'nın (ö. 1867) oğludur. umeli beylerbeyliği ve A'yan Meclisi üyeliği gibi önemli devlet görevlerinde bulunmuş bir kişidir. Hadis ve biyografi içeren *Âsâr-ı Kemâl* adlı matbu eseri dışında, *Tefsir-i Sure-i İhlâs*, *Manzum Şerh-i Delâil-i Şerîf* ve *Menâkıb-ı Düğümlü Baba* gibi eserleri de kaleme almıştır. Kemâl İsmâil Sâdık Paşa 1310/1892 yılında vefat etmiş ve Sultan Ahmet Camii yakınındaki Düğümlü Baba zaviyesine defnedilmiştir.¹¹⁷

Devlet adamı kimliğinin yanı sıra, edebi yetenekleriyle de tanınan Kemâl İsmâil Sâdık Paşa'nın manzum eserleri bulunmaktadır. Üç dilde şiir yazma yeteneğine sahip olan İsmail Paşa, İmam Şâfiî'nin (ö. 204/820) *Münacaât*'ına Arapça tahmis yazmıştır.

İmam-ı Şâfiî'nin *Münacaât*'ına yazdığı tahmisten bir örnek:

مَوْلَايَ بِاسْمِكَ حَامِدًا أَتَضَرَّعُ وَعَلَى النَّبِيِّ مُصَلِّيًا أَسْتَشْفِعُ

وعلى جميع الآل أتفع

¹¹⁰ Hamdi Abdülmecid es-Selefi - Tahsin İbrahim ed-Doski, *Mu'cemü's-Şuarâi'l-Kürd*, (Erbil: Dâru Spirez, 2017) 146.

¹¹¹ es-Selefi-ed-Devseki, *Mu'cemü's-Şuarâi'l-Kürd*, 146.

¹¹² Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/896.

¹¹³ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/896; *Mu'cemü's-Şuarâi'l-Kürd*, 147.

¹¹⁴ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/896; *Mu'cemü's-Şuarâi'l-Kürd*, 147.

¹¹⁵ es-Selefi-ed-Devseki, *Mu'cemü's-Şuarâi'l-Kürd*, 147.

¹¹⁶ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/896.

¹¹⁷ Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, 3/881; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/826.

يَا مَنْ يَرَى مَا فِي الضَّمِيرِ وَيَسْمَعُ أَنْتَ الْمُعَدُّ لِكُلِّ مَا يُتَوَقَّعُ¹¹⁸

“Ey Mevlâ'm, isminle hamdederek yakarıyorum!

Şefaât umuyorum ol Nebî'ye

Ve onun bütün ailesine salât ederek

Ey gönüldeki her şeyi görüp işiten!

Sensin beklenen her şeyi hazır eden.”

2.5. H. XIV. Yüzyıl

Bu başlık altında h. XIV. m. XX. yüzyılda yaşamış ve *Osmanlı Müellifleri*'nin Şuara faslında Arapça şiir yazdığı ifade edilen şairler ele alınacaktır.

2.5.1. Hayret Efendi (Hoca Mehmed Bahaeddin Hayret Efendi) (ö. 1331/1913)

Adı Mehmed Bahaeddin olup Hoca Hayret ismiyle meşhur olmuştur. 1848 yılında Adana'da doğduğu kaydedilmiştir. İlk tahsilini Adana'da tamamladıktan sonra İstanbul'a gelmiş, burada Süleyman Subaşı Medresesinde okumuş, Dârümuallimîn'den mezun olmuştur. Daha sonra Mekteb-i Sultânî gibi okullarda Türkçe ve edebiyat öğretmenliği; kütüphaneler müfettişliği, Dârülfünûn'un ulûm-ı dîniyye ve edebiyeye şubeleri müdürlüğü gibi vazifelerde bulunmuştur.¹¹⁹ *Sûk-i Ukâz ve Şehrâyîn ve Sîhr-i Beyân isimlerinde* edebî risaleleri; *Ferîdetü'l-Leâl* adında manzum nahiv eseri, basılmış eserleri arasında yer alır. 1331/1913 yılında İstanbul'da vefat etmiş ve Merkezefendi kabristanına defnedilmiştir.¹²⁰

Üç dilin edebiyatına vakıf olan Hayret Efendi'nin, üç dilde yazdığı şiirlerinin çoğu henüz basılmamıştır.¹²¹ Şiirleri, vefatından sonra bir araya getirilmiş olsa da henüz neşredilmemiştir.¹²² İbulemin Mahmud Kemal İnal'ın *Eş'âr-ı Hayret* adıyla Beyazıt Kütüphanesi'nde bulunduğunu belirttiği ettiği bu eser, yapılan araştırmalarda henüz bulunamamıştır.¹²³

Tablo: *Osmanlı Müellifleri Adlı Eserin Şuara Faslında Tanıtılan Arapça Şiir Yazmış Osmanlı Şairleri*

YÜZYIL	ADI/VEFAT TARİHİ	ŞİİRLERİ	BASKI DURUMU
H. IX. YÜZYIL	Nizâmî-i Konevî (ö. ?)	Arapça şiirleri günümüze ulaşmamıştır; <i>Dîvan</i> 'ında	Mülemma'larının bulunduğu <i>Dîvan</i> 'ı matbudur.

¹¹⁸ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/826.

¹¹⁹ Abdülkadir Karahan, "Adanalı Hayret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 1/353.

¹²⁰ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/579.

¹²¹ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/579.

¹²² Karahan, "Adanalı Hayret", 1/353.

¹²³ Kalyon, Filiz, "Eş'âr-ı Hayret (Hayret)", *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü* (Erişim 20 Mayıs 2024).

		mülemma'ları mevcuttur.	
H. X. YÜZYIL	Ümm-i Veledzâde Ali Efendi (ö. 980/1572)	Arapça kasideleri mevcuttur.	Kasideleri yazma eser halindedir.
	Fuzûlî (ö. 963/1556)	Arapça <i>Dîvan</i> 'ı mevcuttur.	Arapça <i>Dîvan</i> 'ı matbudur.
	Sultan III. Murad (ö. 1003/1594)	Arapça <i>Dîvan</i> 'ı bulunamadı, mevcut <i>Dîvan</i> 'ında mülemma'ları vardır.	Mülemma'larının bulunduğu <i>Dîvan</i> 'ı matbudur.
H. XII. YÜZYIL	Haşmet Efendi (ö. 1182/1768)	Üç dilde şiirlerinin yer aldığı <i>Dîvan</i> 'ı mevcuttur.	Üç dilde yazılmış <i>Dîvan</i> 'ı matbudur.
	Hâtem Ahmed Efendi (ö. 1168/1755)	Üç dilde şiirlerinin yer aldığı <i>Dîvan</i> 'ı mevcut.	Üç dilde yazılmış <i>Dîvan</i> 'ı yazma eser halindedir.
	Nahîfî Süleyman Efendi (ö. 1151/1738)	Üç dilde şiirlerinin bulunduğu <i>Dîvan</i> 'ı, Kaside-i Bürde'yi Arapça <i>Tahmîs</i> 'i mevcuttur.	<i>Dîvan</i> 'ındaki Arapça şiirler ile Arapça Kaside-i Bürde <i>Tahmîs</i> 'i yazma eser halindedir.
	Vasfî Ali Galib Efendi (ö. 1266/1850)	Üç dilde şiirlerinin toplandığı nakledilen nüsha bulunamamıştır.	-
H. XIII. YÜZYIL	Şeyhülislam Arif Hikmet Bey (ö. 1275/1859)	Üç dilde şiirlerinin yer aldığı <i>Dîvan</i> 'ı mevcuttur.	Üç dilde şiirlerinin yer aldığı <i>Dîvan</i> 'ı matbudur.
	Hattat-Kazasker Mustafa İzzet Efendi (ö. 1293/1876)	Bulunamadı.	-
	Nevres Osman Efendi (ö. 1293/1876)	Üç dilde şiirlerinin yer aldığı <i>Dîvan</i> 'ında mülemma'ları mevcuttur.	Üç dilde şiirlerinin yer aldığı <i>Dîvan</i> 'ı matbudur.
	Nâîf Molla Hızır (ö. 1273/1856)	Üç dilde yazdığı söylenen şiirler bulunamadı.	-
	Kemâl İsmâil Sâdık Paşa (ö. 1310/1892)	İmam-ı Şafîî'nin <i>Münacaat</i> 'ını Arapça <i>Tahmîs</i> 'i mevcuttur.	-
H. XIV. YÜZYIL	Hayret Efendi (ö. 1331/1913)	Üç dilde şiirlerinin toplandığı mecmua henüz bulunamamıştır.	-

Sonuç

Arapça şiir yazar Osmanlı şairlerinin, Bursalı Mehmed Tahir'in *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinin Şuarâ Faslı özelinde incelendiği bu araştırmada, ilgili fasılda tanıtılan 14 Osmanlı şairinin Arapça şiir yazdığı tespit edilmiştir. Bunlardan 5 tanesinin Arapça şiirlerinin günümüze ulaşmadığı veya bulunamadığı, şiirleri günümüze ulaşan diğer 9 şairin 3 tanesinin şiirleri yazma eser halinde, 6 tanesinin ise matbu olarak mevcut olduğu tespit edilmiştir. *Osmanlı Müellifleri*'nin Şuarâ faslında daha çok şair kimliği ile bilinen kişilerin tanıtıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu makalede işlenmeyen daha pek çok Osmanlı şairinin Arapça şiirler yazmış olduğuna dikkat

çekilmiştir. Bu şairler ve Arapça şiirleri hakkındaki bilgiler ikinci bölümün sonunda tablo halinde sunulmuştur.

Bu çalışmanın sınırlılıkları arasında, yalnızca Bursalı Mehmed Tahir'in Osmanlı Müellifleri eseri üzerinden yapılan incelemeler yer almaktadır. Farklı kaynakların ve arşivlerin taranması, daha kapsamlı ve zengin bir perspektif sunabilir.

Osmanlı edebiyatında Farsçanın genellikle şiir dili, Arapçanın ise daha çok ilim dili olarak kabul edildiği genel bir yargıdır. Bu yargı genel anlamda doğru olmakla birlikte; *Osmanlı Müellifleri*'nin Şuarâ faslında tanıtılanların sadece şair kimliğiyle tanınan kişiler olduğu, âlim ve mutasavvıf kimliğiyle tanınan ancak aynı zamanda Arapça şiirler de yazmış olan kişilerin de mevcut olduğu dikkate alındığında, Arapçanın, Osmanlı'da ilim dili olmanın yanı sıra şiir dili olarak da varlık gösterdiğine dair yeterli veri mevcut olduğu sonucuna varılmıştır.

Arapça şiir yazan Osmanlı şairleri ve onların Arapça şiirlerinin edebî özellikleri ve değeri üzerine halihazırda yeterli çalışma yapılmış değildir. Osmanlı edebiyatında Arapça şiir olgusunun farklı açılardan ele alınması, Osmanlı şairleri tarafından yazılan Arapça şiirlerin dilbilgisel ve tematik açısından incelenmesi ve edebî değerlerinin ortaya konulması edebî ve kültürel mirasımızın daha iyi anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Araştırma sonucunda konunun farklı düzeylerde daha kapsamlı akademik çalışmalar yapılmasına uygun olduğu anlaşılmıştır.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Finansman/Funding: Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul ederler/The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Çıkar Çatışması/Competing Interests: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler / The authors declare that have no competing interests.

Kaynakça

- Açık, Kerim. "Akovalızâde Ahmed Hâtem". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ek-1/63-64. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Akün, Ömer Faruk. "Bursalı Mehmed Tâhir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/452-461. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Akün, Ömer Faruk. "Divan Edebiyatı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/389-427. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Amir, Beşir. *Kanuni Devrinde Arapça Şiir Yazan Türk Şairleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1984.
- Arif Hikmet Bey. *Dîvân*. İstanbul, 1283.

- Aşık Çelebi, es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi. *Meşâ'irü's-Şu'arâ*. haz. Filiz Kılıç. Ankara: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2018.
- Aypay, A. İrfan. *Nahifi Süleyman Efendi: Hayatı, eserleri, edebi kişiliği ve Divanının tenkitli metni*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992.
- Beyânî, Cârullahzâde Mustafa. *Tezkiretü's-Şu'arâ*. haz. Aysun Sungurhan. Ankara: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. Ankara: TÜBA, 2016.
- Coşkun, Vildan S. "Nevres, Osman". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/57-58. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Derman, M. Uğur. "Mustafa İzzet, Kazasker". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/307. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Fuzûlî, *Fuzûlî Dîvanı*. haz. Abdülhakim Kılınc. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021.
- Haşmet, *Dîvân*. haz. Mehmet Arslan-İ. Hakkı Aksoyak. Ankara: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2018.
- Hâtem. *Dîvan-ı Hâtem*. İstanbul, 1284.
- III. Murad, Sultan. *Murâdî Dîvanı*. haz. H. Ahmet Kırkkılıç. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Kalyon, Filiz. "Eş'âr-ı Hayret (Hayret)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. Erişim 20 Mayıs 2024. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/es-ar-i-hayret-hayret>
- Karahan, Abdülkadir. "Adanalı Hayret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/353. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Karahan, Abdülkadir. "Fuzûlî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/240-246. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Kınalızade, Hasan Çelebi. *Tezkiretü's-Şu'arâ*. ed. Aysun Sungurhan. Ankara: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017.
- Köksal, M. Fatih. "Nazîre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/456-458. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Kurtuluş, Rıza-Pala, İskender. "Mülemma". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/537-538. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Mehmet Celal Varışoğlu. *Hâtem: Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Divanı'nın Tenkitli Metni ve İncelemesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997.
- Mustafa L. Bilge. "Ârif Hikmet Bey, Şeyhülislâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/365-366. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Nizâmî, Karamanlı. *Dîvan*. haz. Haluk İpekten. Ankara: Sevinç Matbaası 2020.
- Okay, M. Orhan. "Haşmet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/422-424. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

- Osman Nevres. *Osman Nevres Dîvânı*. ed. Bayram Ali Kaya. Ankara: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2020.
- Paşa, Babanzade Bağdatlı İsmail. *İzâhü'l-Meknûn fi'z-Zeyli alâ Keşfi'z-Zunûn an Esâmi'l Kütüb ve'l-Fünûn*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1945.
- Sâlim, Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi. *Tezkiretü's-Şuarâ*. Ankara: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018.
- Selefî, Hamdi Abdülmecid – Doskî, Tahsin İbrahim. *Mu'cemü's-Şuarâ'l-Kürd*. Erbil: Dâru Spirez, 2008.
- Süreyya, Mehmed. *Sicill-i Osmanî*. 6 Cilt. İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996.
- Tanç, Nilüfer. “Ali Gâlib Vasfî”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim 20 Mayıs 2024. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/vasfi-ali-galib>
- Taşköprîzâde, İsmüddin Ebü'l-Hayr Ahmed Efendi. *eş-Şakâ'iku'n-Nu'Mâniyye fi 'Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Uzun, Mustafa İsmet. "Nahîfi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/297-299. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.